

Història del dret català

Per [Sebastià Solé i Cot](#)

El dret català actual és el resultat d'un procés d'evolució històrica l'origen remot del qual és el dret romà clàssic i postclàssic i l'origen que podríem anomenar pròxim és el dret comú medieval.

Catalunya comença a caminar amb una certa independència —en aquest món no hi ha mai res absolut— des de finals del s. X, coincidint amb els orígens del **feudalisme** que tant marcarà la idiosincràsia del país —el comte de Barcelona serà com un *primus inter pares*¹— i la seva evolució històrica. **La Pau i Treva**, amb les seves **assemblees**, exerciran un paper important en el desenvolupament de la societat i del seu sistema polític i jurídic; convertida a mitjans del s. XI la Pau de Déu en la **Pau del Príncep**, de les assemblees en sortiran normes importants —algunes de les quals formen part dels **Usatges** de Barcelona que, pel seu contingut i importància poden comparar-se amb la Carta Magna anglesa, aquesta uns quants anys posterior—, ampliaran els beneficiaris de la Pau, que gaudiran de la protecció del comte de Barcelona, i s'avançarà en el pas de la justícia privada a la **justícia pública** per als delictes més greus si més no.

La Baixa Edat Mitjana portarà al desenvolupament del dret i de les institucions públiques: la **Corona**, amb la **Casa o Cort del Rei**, la **Cancelleria**, l'**Audiència** i el **Mestre Racional**, segons es dibuixen a les **Ordinacions de Pere el Cerimoniós**; i el **General o Generalitat**, amb els tres **Braços** i la seva organització i privilegis respectius, Corona i Braços que constituïran el "cos místic" de Catalunya, i que es reuniran en les successives corts generals. Pel que fa al dret en totes les seves branques, es compondrà de dos elements: el **dret propi** (el dret vell més la legislació nova), d'aplicació preferent, i el **dret comú**, d'aplicació supletòria. Però, com bé diu [Josep M. Pons i Guri](#), l'essència, la columna vertebral, la part més extensa i important del dret

¹ Il·lustra bé aquest esperit l'episodi narrat en una de les cròniques: amb motiu de la revolta que va esdevenir-se al Regne de València impulsada per Guillem de Vinatea com a protesta per algunes donacions fetes pel mateix rei a favor d'Elionor de Castella, la reina va retreure al rei que no actués contra els revoltats de manera contundent i fins i tot sanguinària amb aquestes paraules: (segons conta Pere el Cerimoniós en la seva Crònica) "*Señor, esto no lo consentiria el rey don Alfonso de Castilla, nuestro hermano, que no los degollara a todos*"; al qual retret el seu marit va respondre: "Reina, reina, el nostre poble és franc e no és així subjugat com és lo poble de Castella; car ells tenen a Nós com a senyor, e Nós a ells com a bons vassalls e companyons".

català serà el dret comú; el dret propi es limitarà a evitar, corregir o precisar l'aplicació del dret comú en uns casos concrets, de manera que, sense el dret comú, el dret propi no té cap sentit. Es desenvoluparà un notable sistema de **drets i llibertats**² que, com ha demostrat [Víctor Ferro](#), és en la línia dels més avançats d'Europa, tot i les deficiències que poguéssin tenir en la seva aplicació, inevitables en tota societat humana.

El sistema polític es basarà en els **pactes** entre el rei i els Braços, i s'establirà una **jerarquia normativa**: primer de tot, el dret pactat (constitucions de cort i drets equivalents); per sota i sense possibilitat de contradir-lo, tots els altres). I la legislació recollirà la pràctica i la consciència social, no pretindrà pas de canviar-les, tret d'excepcions comptades. Catalunya serà terra de llibertats i d'**autonomies**, en plural: i seguint el model de la veïna i propera (culturalment i geogràficament) Itàlia, gaudiran de llibertats i d'autonomia, d'acord amb els seus **costums i privilegis**, les persones però sobretot els diferents cossos socials: l'Església, els barons, les corporacions, les universitats (municipis), els Braços i el General. Al s. XV es desenvoluparà institucionalment el pactisme, de la qual institucionalització destacarà la **constitució de l'Observança**, coneguda també per *Poc valria* pels mots amb què comença³.

L'Edat Moderna continuarà desenvolupant aquest sistema polític i jurídic, però augmentaran els enfrontaments amb una monarquia cada vegada més allunyada físicament i espiritual del país. Apareixeran tres **compilacions** del dret propi que, per reflectir gràficament la jerarquia normativa, posaran en un primer volum les normes de dret pactat i, en un segon, les del dret del rei. Tals compilacions es feien per deixar ben

² Drets i llibertats polítics dintre la societat estamental; limitacions i obligacions del rei i dels seus oficials; ampli reconeixement de drets als estrangers; imperi del dret fins i tot per damunt del rei; àmplies garanties processals civils i penals; limitacions al turment judicial, al procés en absència de l'acusat, a la pena de confiscació de béns... (v. Ferro, V. [El dret públic català...](#), esp. p. 318 i s.).

³ "**Poc valria fer Leys e Constitutions sino eren per nos e [pels] nostres Officials observadas: perço confirmants los Usatges de Barcelona, e las Constitutions del Principat de Cathalunya, Capítols e Actes de Cort, Privilegis comuns e particulars, e altrás libertats del dit Principat, volem e manam que aquells e aquellas sien observats [...]: volent e declarant que qualsevol letras, provisions, manaments [...] contra los dits Usatges, Constitutions, Capítols e Actes de Cort, e encara contra Privilegis, e Libertats, Usos e costums de la Esglesia, de Barons, Cavallers, e Homens de Paratge, de Ciutats, Vilas e Locs Reyals, de Ciutadans, Burgesos, de Homens de Vila del Principat de Cathalunya, e dels singulars de aquells atorgadas e de aquí avant atorgadoras fetas e faedoras per nos e successors nostres, o per nostre Primogènit o Loctinent Governador o Portantveus de Governador o per qualsevol altres Officials nostres [...] **esser ipso facto nulles** [...] ans volem que com a nulles [...] **los Officials e Iutges [...] no obeescan** ne sien tenguts obeir en manera alguna [...]. **E si los dits Officials e Iutges las ditas cosas no servaran** [...] volem que ipso facto incorregan en sententia e **pena de excomunió** [...]" Ferran II a la 1a Cort de Barcelona, 1481, cap. XXII. [CYADC](#) (1704), vol. I llib. I tít. XVII cap. XI p. 47-50.**

clars quins eren els drets dels catalans que els reis juraven respectar en pujar al tron i ser reconeguts com a tals pels seus súbdits. Justament poc després de l'aprovació i publicació de la tercera compilació de les [Constitutions y altres Drets de Cathalunya](#) el 1704 (d'ara endavant, CYADC) tingué lloc l'enfrontament amb la nova monarquia borbònica, que acabà en el que un autor —[Sanpere i Miquel](#)— ha qualificat elegíacament de [Fin de la nació catalana](#) —dissolució de les institucions polítiques més importants del Principat, fi dels drets i llibertats públics—, justament quan s'acabava de fer, a la Cort de Barcelona de 1701-1702, un pas de gegant en el perfeccionament institucional del pactisme (creació del [Tribunal de Contrafaccions](#), entre d'altres) i quan les institucions del General avançaven vers la superació de la representació estamental i, doncs, en un sentit liberal (o preliberal) comparable al del Parlament anglès. Al retret que alguns historiadors actuals fan a les institucions, drets i llibertats suprimides de què eren antiquades, estamentals, oligàrquiques, la [Núria Sales](#) ha respost que Felip V els va suprimir no pas perquè fossin poc democràtics sinó justament perquè, per a ell, ho eren massa.

El règim de **Nova Planta** que en resultà va mantenir en gran part la vigència del dret català —i no solament del civil, com se sol dir, si bé aquest és el que ha durat més—, però subordinat a la voluntat del rei, amb uns jutges que sovint el desconeixien, recollit en uns textos que no es reeditaven... És el que podem anomenar la "foralització" del dret català: amb un sistema de fonts igual que el de Castella, el dret català ocuparà el mateix lloc que a Castella ocupen, des del 1348 i especialment des del 1505, els fueros municipals. El resultat fou que anà desapareixent progressivament, sobretot al s. XIX, amb la codificació. Quedava només el dret civil. En plena Renaixença, però sota un règim polític —la Restauració— radicalment unitari i centralista, es va produir el miracle: el Codi Civil espanyol (1889) proclamava la subsistència pràcticament íntegra del dret català i dels altres drets anomenats, despectivament i impròpia, drets forals.

Al s. XIX, el dret català tenia en contra seu la **impossibilitat de modernitzar el seu dret** (Catalunya no tenia capacitat legislativa, i l'Estat espanyol no tenia cap interès a actualitzar un dret que considerava que s'havia d'extingir), la no reedició de les seves fonts legals de dret vigent (fins al 1909 no hi va haver la primera reedició de les

[CYADC de 1704](#)⁴, que no va ser pas per iniciativa ni a càrrec del govern, tot i tractar-se de legislació vigent. L'edició de 1704 havia deixat de difondre's després de la Guerra de Successió, durant la qual els austriacistes n'havien renegat perquè era una obra aprovada per Felip IV —V de Castella—; les autoritats borbòniques tampoc no la veien amb cap simpatia perquè contenia els drets i les llibertats dels catalans, especialment respecte del rei), i que aquestes eren contingudes en una compilació de redacció i maneig feixucs incomparables amb les facilitats que oferien els nous codis. Però a favor del dret català hi jugaven una notable popularitat i prestigi (estima i voluntat de conservar-lo pels juristes i per molta gent) que no havien tingut mai els *fueros* a Castella; la vigència del dret romà com a supletori, amb el prestigi que aquest tenia a Europa i la influència que havia exercit en la codificació civil; i el que alguns autors han anomenat la seva "modernitat": la "llibertat" de testar (= poques traves a la voluntat del testador, cosa que permet un sistema hereditari que facilita la conservació dels patrimonis i alhora estimula els cabalers a provar sort en la indústria i el comerç), la separació de béns en el matrimoni, la no necessitat de llicència marital per a les dones casades, l'emfiteusi (contracte no especulatiu que dóna estabilitat al censatari, que promou el desenvolupament agrícola i urbà...: que és, en definitiva, una forma no especulativa de cessió del domini dels immobles), la rescissió per lesió...

Disposava el Codi Civil espanyol l'elaboració d'uns **apèndixs** dels drets "forals" que haurien de contenir les disposicions que hom considerés dignes de conservar. Se'n van elaborar diversos projectes, un dels quals va estar a punt de ser aprovat a les acaballes de la Dictadura (1930). Però l'adveniment de la República va frustrar-ne l'aprovació, i va començar una etapa nova i llargament esperada: la d'una **autonomia** amb facultats legislatives en matèria civil. El Parlament de Catalunya va optar per l'elaboració de **lleis especials** en matèria civil adreçades a l'abolició de les discriminacions per raó de sexe i de condició filial, a l'anticipació i ampliació de la capacitat jurídica i de les llibertats civils de les persones, a la protecció dels febles (dones, infants, pagesos), al foment de l'associacionisme i el cooperativisme enfront de l'individualisme, amb un esperit que, en general, no desdiu del dret tradicional.

⁴ Al s. XIX hi ha diverses edicions de la traducció castellana de [Vives i Cebrià](#).

La sublevació militar del 1936 i el seu triomf després d'una guerra llarga i sagnant van condemnar a l'oblit el nou camí emprès —els vencedors ni tan sols es van prendre la molèstia de derogar les lleis catalanes: van declarar que quedaven sense efectes⁵—. Legalment es va tornar a la situació anterior al 1931, però, a la pràctica, l'hostilitat en contra de tot el que era català i la por dels mateixos catalans va fer que ningú no gosés invocar un dret plenament vigent. El Congrés Jurídic Nacional de Saragossa (1946) i l'elaboració conseqüent de les noves compilacions —que, tret de la de Navarra, no són tals sinó uns mers apèndixs, en el sentit més restrictiu del mot— van corregir aquesta situació i són l'antecedent immediat dels drets català, mallorquí, aragonès, navarrès, basc i gallec sota la Constitució de 1978.

⁵ "*Quedan sin efecto, y por lo tanto dejarán de aplicarse desde esta fecha, todas las leyes, disposiciones y doctrinas emanadas del Parlamento de Cataluña y del Tribunal de Casación, restableciéndose en toda su integridad el derecho existente al promulgarse el Estatuto*" (art. únic de la [llei de la Jefatura del Estado de 8-9-1939, BOE de 30-9-1939](#)). És un cas de derogació amb certs efectes retroactius.